

Ajuntament de
Barcelona

ARXIU HISTÒRIC
DE LA CIUTAT
DE BARCELONA

Resums de les
ponències

15 i 16 de maig de 2013

Coordinadors:

Santi Barjau,
Antoni Guiral
i Eloïsa Sendra

Jornades d'història de l'humor gràfic a Barcelona

PRESENTACIÓ

L'humor gràfic té una llarga tradició a Barcelona, i l'Arxiu Històric de la Ciutat ha ingressat, al llarg de la seva existència, importants fons i col·leccions de dibuixos realitzats per autors barcelonins o editats a la ciutat, no sols en revistes humorístiques o satíriques adreçades al públic adult i a l'infantil, sinó també dins la premsa d'informació general i en l'àmbit de la publicitat.

Malgrat alguns antecedents a cavall dels segles XVIII i XIX –gravats polítics, plects de cordill–, és a la segona meitat del Vuitcents quan el dibuix humorístic comença a ser freqüent i a constituir una veritable disciplina amb la creació de les primeres revistes satíriques il·lustrades. Publicacions com *Don Dinero* (1858) combinen imatges litogràfiques amb textos d'intencionalitat política o de crítica social, i revistes com *El Tiburón* (1863), *Un tros de paper* (1865), pionera en l'ús del català, o *La Flaca* (1869), sorgida després de la Revolució de Setembre, obren el camí a publicacions més cèlebres, com *La Campana de Gràcia* (1870) o *L'Esquella de la Torratxa* (1872), que s'anaren editant fins entrat el segle XX. Unes i altres van ser escola de dibuixants que, al llarg d'aquesta darrera centúria, han alimentat una gamma de productes cada vegada més diversificada. L'evolució dels gustos, la censura, sempre present, o els canvis tecnològics a les indústries gràfiques, que influeixen en la reproducció dels originals, són factors a tenir en compte a l'hora d'apreciar els dibuixos com a expressió dels artistes i alhora mirall de la societat.

Els objectius de les jornades, organitzades amb la col·laboració de l'associació Tantatinta, són impulsar l'estudi i millorar el coneixement dels dibuixants que han conreat l'humor gràfic a Barcelona durant els segles XIX i XX i posar en valor els fons documentals resultants en tant que elements patrimonials de la ciutat. El programa aborda en primer lloc aquest caràcter patrimonial i els problemes que planteja la conservació i difusió dels dibuixos, i tracta després monogràficament algunes manifestacions significatives al llarg de la història: el dibuix publicitari, l'eclosió de la caricatura a la premsa política al segle XIX, i la resposta dels dibuixants a les conjuntures polítiques de la postguerra, el ple franquisme i l'adveniment de la democràcia, amb una particular atenció a les revistes infantils. La situació actual de l'humor gràfic com a disciplina serà objecte d'un debat amb participació de cinc dibuixants en actiu a Barcelona, i Josep M. Cadena, tot un referent en l'estudi i la divulgació de la matèria, culminarà l'activitat amb una conferència sobre les caricatures dels alcaldes de Barcelona al llarg del temps.

PROGRAMA

15 de maig 2013

- 9:30 h Inauguració
- SESSIÓ I Mantenedor: Xavier Tarraubella
- 10:00 h **ELS DIBUIXOS PER A PUBLICACIONS PERIÒDIQUES COM A ELEMENTS DE PATRIMONI**
Eloïsa Sendra i Santi Barjau (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona)
- 11:00 h Descans
- 11:30 h Taula rodona:
LA CONSERVACIÓ I LA DIFUSIÓ DEL PATRIMONI HUMORÍSTIC
Participants:
Eloïsa Sendra (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), Francesc Quílez (Museu Nacional d'Art de Catalunya), Ramon Serra Massana, col·leccionista, i José Luis Martín, dibuixant
Moderador: Santi Barjau (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona)
- 13:00 h **LA MEMÒRIA DELS DIBUIXANTS: PROJECTE DE RECUPERACIÓ HISTÒRICA**
Jordi Artigas, historiador
- SESSIÓ II Mantenedor: Antoni Guiral
- 16:30 h **L'EMPENTA INICIAL DEL SEGLE XIX: TOMÀS PADRÓ A LA FLACA (1868-1874) I L'ECLOSIÓ DE LA CARICATURA A LA PREMSA POLÍTICA**
Jaume Capdevila "Kap", dibuixant
- 17:30 h **L'HUMOR GRÀFIC A LA PUBLICITAT (SEGLES XIX I XX)**
Ricard Mas, historiador i crític d'art
- 18:30 h Debat

16 de maig 2013

- SESSIÓ III Mantenidor: Santi Barjau
- 9:30 h **LA COMPLEXA POSTGUERRA: *TIOVIVO*, CINC DIBUIXANTS A CONTRACORRENT**
Antoni Guiral. dibuixant
- 10:30 h **LA TRANSICIÓ DEMOCRÀTICA: PERICH, ENTRE *CAVALL FORT* I *POR FAVOR***
Rai Ferrer, periodista, historiador i dibuixant
- 11:30 h Descans
- 12:00 h ***L'INFANTIL / TRETZEVENTS, CAVALL FORT* I *PATUFET*: REVISTES INFANTILS EN CATALÀ EN
PLE FRANQUISME**
Jordi Riera, estudiós i divulgador del còmic i de l' humor gràfic
- 13:00 h Debat
- SESSIÓ IV Mantenidor: Xavier Tarraubella
- 16:30 h Debat:
LA SITUACIÓ ACTUAL DE L' HUMOR A BARCELONA
Amb la participació dels dibuixants: Alfons López, Miguel Ferreres, Toni
Batllori i Manel Fontdevila
Moderador: Jaume Capdevila "Kap", dibuixant
- 18:00 h Conferència de clausura:
ELS ALCALDES DE BARCELONA EN CARICATURA
Josep M. Cadena, periodista i tractadista sobre l' humor gràfic
- 19:00 h Cloenda

RESUMS DE LES PONÈNCIES

ELS DIBUIXOS PER A PUBLICACIONS PERIÒDIQUES COM A ELEMENTS DE PATRIMONI

Eloïsa Sendra i Santi Barjau, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

L'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB) conserva entre els seus fons un nombre considerable de dibuixos originals per a publicacions periòdiques barcelonines dels segles XIX i XX, que complementen les pròpies revistes i diaris que es guarden a l'hemeroteca. Bàsicament es tracta de materials vinculats a les empreses editores de capçaleres tan importants com *L'Esquella de la Torratxa* i el *Diari de Barcelona*, o d'autors tan representatius com Apel·les Mestres i el Perich. La presència d'aquests dibuixos justifica la iniciativa de l'Arxiu d'organitzar unes Jornades com les presents. Però quina consideració han de tenir aquests materials, i quin ha estat el seu origen?

La història del col·leccionisme i valoració del dibuix original humorístic no es pot deslligar de la mateixa evolució de les publicacions on van aparèixer i dels condicionants tècnics vinculats a la seva reproducció com a imatges gràfiques. Sobretot és a partir del desenvolupament del fotogravat i, alhora, a la presa de consciència dels seus autors com a creadors, que es comencen a valorar els dibuixos al marge de la seva aparició impresa.

Organismes públics i col·leccionistes privats recullen molts d'aquests dibuixos, que entren en el mercat a través de fires i exposicions. Des de diferents perspectives (història de l'art, periodisme, disseny gràfic...) es va estudiant i aprofundint la tasca dels ninotaires. En les darreres dècades la consolidació del Saló del Còmic i les botigues especialitzades reforcen la convicció que el dibuix és un patrimoni que cal valorar; en aquesta línia existeixen com a mínim dues iniciatives que tendeixen a crear un Museu del Còmic i la Il·lustració tot i que de moment no es pot parlar d'una realitat.

Els fons municipals de dibuixos originals per a publicacions periòdiques que es conserven a l'AHCB estan classificats, segons el seu origen, i d'acord amb el quadre d'organització de l'Arxiu, en tres grans blocs: fons privats personals, fons d'empresa i col·lecció de dibuixos. Pel que fa als fons personals, en destaquen els reculls de dibuixos d'Apel·les Mestres, el Perich i Josep Bartolí: del primer d'aquests autors en destaquen els acudits "La Nota del Día", apareguts al diari *La Publicidad* (1896-1906) i treballs d'exili de Bartolí. Els fons d'empresa estan representats pels originals procedents del *Diario de Barcelona* (1944-1983) amb treballs de Cerón, Cesc o Trallero. Finalment, al grup de documents que anomenem "subcol·lecció de dibuixos per a publicacions periòdiques" trobem originals de Valentí Castanys per a *La Veu de Catalunya*; Apa, Marià Foix, Opisso, Passarell o Picarol per a *La Campana de Gràcia* o *L'Esquella de la Torratxa*, com també altres dibuixos per a *Il·lustració Catalana* o *Feminal*.

Jaume PASSAREL "Primer saló d'humoristes", a *L'Esquella de la Torratxa*, núm. 1936, 4 febrer 1916, pàg. 91

Rafael TONA, acudit a *L'Esquella de la Torratxa*, núm. 3049, 28 gener 1938, p. 51

LA MEMÒRIA DELS DIBUIXANTS: PROJECTE DE RECUPERACIÓ HISTÒRICA

Jordi Artigas, historiador

La “Memòria dels Dibuxants” és un projecte dedicat a buscar, recuperar, reivindicar i historiar la memòria oblidada dels dibuixants catalans, per naixement o treball, que foren represaliats pel franquisme en un llarg període que comença en els anys '30 i acaba en el 1977, any de les primeres eleccions democràtiques.

El projecte anomenat la “MEMÒRIA DELS DIBUIXANTS” encara que nascut abans es presentà en públic en el “Primer Col·loqui Internacional. Polítiques Públiques de la Memòria”, organitzat pel Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya, celebrat a Barcelona entre el 17 i el 20 d'octubre de 2007. Posteriorment participà al “Congrés Internacional d'Història de la Batalla de l'Ebre” (Móra d'Ebre, 24-27 juliol de 2008). I el 21 de setembre de 2010 fou presentat oficialment a la seu del Memorial Democràtic de Via Laietana, ara clausurada.

La MdD és una iniciativa privada fundada per Jordi Morraja, realitzador i tècnic cinematogràfic; Jaume Capdevila “Kap”, dibuixant humorístic i teòric; i el qui signa.

En un principi la MdD tingué l'ajut de la Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de Premià de Dalt, col·laborant també el dibuixant “Fer”. El darrer incorporat va ser Josep Calle, documentalista i animador que té cura de la web.

Encara que com ja es diu al principi, la MdD, és dedicada a un llarg període del segle XX, les principals novetats que ens han arribat sobre aquest tema, es refereixen a les generacions de dibuixants de la Guerra Civil, exili i franquisme.

Els dos cassos més importants de parents de dibuixants que s'han posat en contacte amb la MdD, tant per la conservació de material artístic com de que ja els donàvem per perduts, han estat els de Ramon Niubó, fill del destacat dibuixant i animador Melcior Niubó Santdiumenge “Niu” (La Fuliola, l'Urgell, 1912). I de Paula Carnicero Jakimow, néta del també dibuixant i animador José Mª Carnicero (Madrid, 1911-Badalona, 1950). A la nostra web es pot veure part d'aquesta documentació que ells han preservat i que planteja també la problemàtica de la seva conservació per al futur.

També han sigut interessants el poder conèixer o contactar amb Helena Fàbregas, filla de Ricard Fàbregas i Fàbregas; a Francesc Fàbregas, fill de Josep Fàbregas Bausili, resident a Buenos Aires; Jordi Alumà fill de Josep Alumà; de Marina Subirats, filla de Josep Subirats “Subi”; d'Enric Cluselles “Nyerra”, segurament el darrer dibuixant d'aquella generació encara viu i proper als cent anys. A Georges o Jordi Bartolí, nebot de Josep Bartolí i resident a la Catalunya Nord; a Gemma Vidal de Granollers, néta d'Antoni Vidal Torruella; a Inés Goñi, filla de Lorenzo Goñi del Arbol i resident a Lausana, Suïssa; i a Abril Bonet filla de Romà Bonet “Bon”, entre d'altres.

Sens dubte és d'esperar que aquestes Jornades, que comptaran amb la presència i testimoni d'alguns d'ells, ens podran deparar a més alguna sorpresa sobre possibles pistes i notícies sobre d'altres dibuixants que son una incògnita com els cassos de Ramiro Mondragón del Río, Guillermo Sánchez Boix "Boixcar" i Francisco Barsó, per posar uns exemples.

L'EMPENTA INICIAL DEL SEGLE XIX: TOMÀS PADRÓ A *LA FLACA* (1868-1874) I L'ECLOSIÓ DE LA CARICATURA A LA PREMSA POLÍTICA

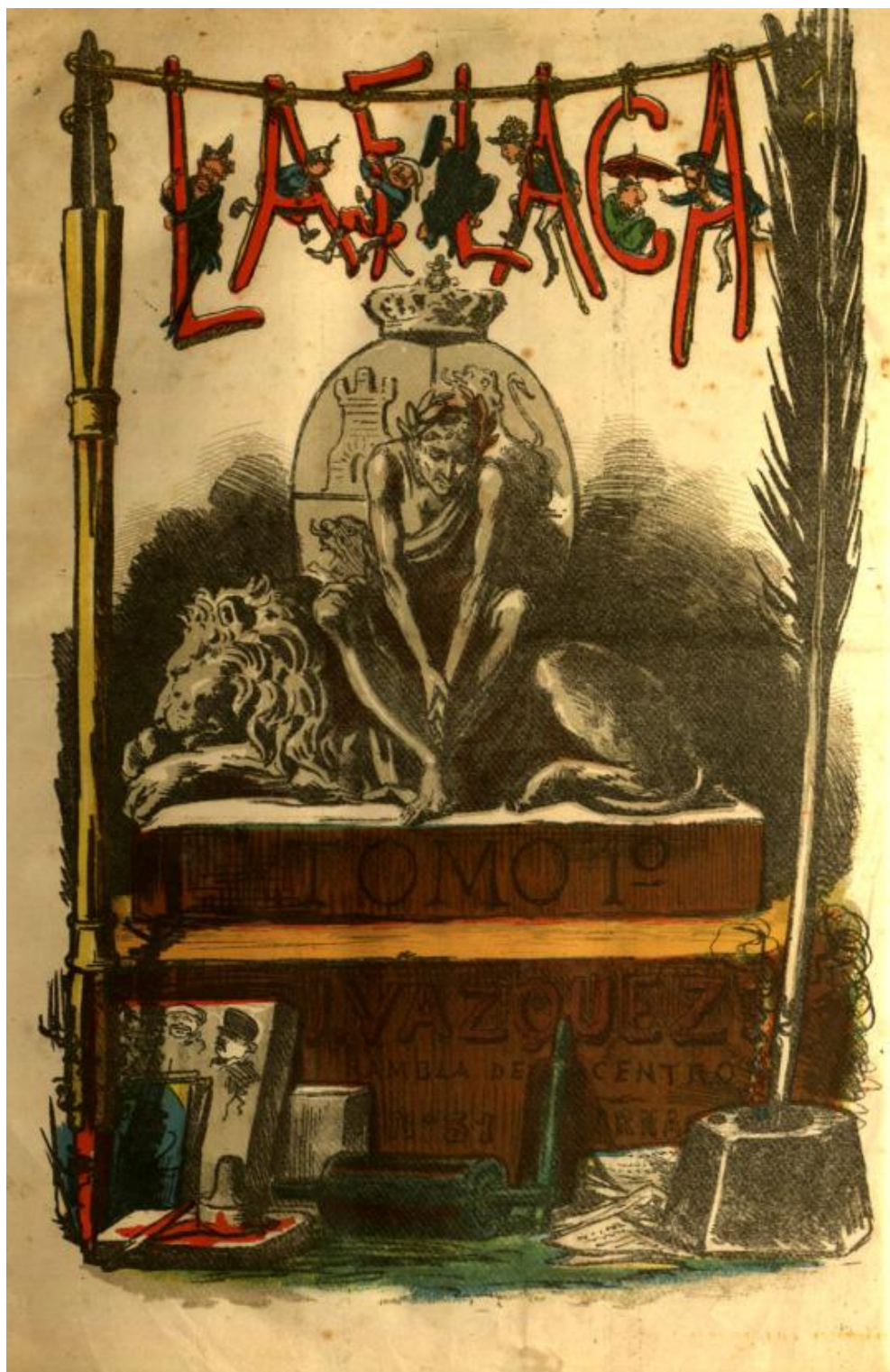
Jaume Capdevila “Kap”, dibuixant

Mentre arreu del món –gràcies a l'associació de l'antic art de la caricatura amb les noves publicacions periòdiques– la sàtira política en imatges assoleix una forta embranzida a partir dels anys vint i trenta del segle XIX, al nostre país l'eclosió de la sàtira política és més tardana degut, principalment, al control repressiu d'una tenaç censura.

Diversos factors faran possible la violenta eclosió de la sàtira política dibuixada a casa nostra a partir de la dècada dels setanta d'aquell segle, iniciant el que esdevindrà una florida tradició de publicacions i autors en aquest gènere.

En primer lloc els canvis polítics que s'esdevenen: la revolució de 1868, la guillada dels Borbons, la fugaç república i la restauració són claus per comprendre, per una banda la distensió de la censura, i per altra banda, la necessitat popular d'esbravar-se mitjançant la imatge grotesca dels servidors públics que ofereix la premsa satírica que fustiga de forma despietada els rivals polítics.

En segon lloc l'aparició d'una publicació com 'La Flaca' (1868-1874) que a més de capitanejar la premsa satírica de l'època amb la seva crítica mordaç, s'edita també amb unes característiques tècniques impecables, com les seves famoses làmines litogràfiques. Finalment l'aparició d'un artista com Tomàs Padró que va saber treure profit del moment polític i de les possibilitats tècniques que li oferia l'editor de 'La Flaca', per a convertir-se en el pioner de la caricatura política de casa nostra, marcant una època, creant escola i esdevenint, malgrat la seva mort precoç, en la figura més prominent de la sàtira gràfica de la seva generació.

La Flaca, núm. 1, 27 març 1869, coberta

L'HUMOR GRÀFIC A LA PUBLICITAT (SEGLES XIX I XX)

Ricard Mas, historiador i crític d'art

Encara no havien passat cent anys de la invenció de la impremta, que a Londres els diaris incorporaven publicitat. No serà, però, fins a la segona fase de la revolució industrial, a la dècada del 1880 quan els medis de comunicació ens introduiran a l'era de la imatge mitjançant una sèrie de tècniques de reproducció d'entre les quals destaca el fotogratat.

Aquest fenomen social, industrial i cultural afavorit per les investigacions de Henry Fox Talbot i John C. Moss aterrava damunt d'un substrat popular i cultivat alhora. El 1830, el poeta Goethe engrescava el dibuixant suís Rodolphe Töpffer a publicar una sèrie de relats consistents en versets acompanyats de dibuixos caricaturitzats. Töpffer va gaudir de prou èxit com per veure's emulat arreu d'Europa.

A Catalunya, per exemple, Apel·les Mestres publica els seus primers dibuixos a finals de la dècada del 1870. Per cert, el primer de tots a La Lluanera de Nova York, el 1877. I a Nova York, Richard F. Outcault farà història amb el primer còmic contemporani, el cèlebre The Yellow Kid.

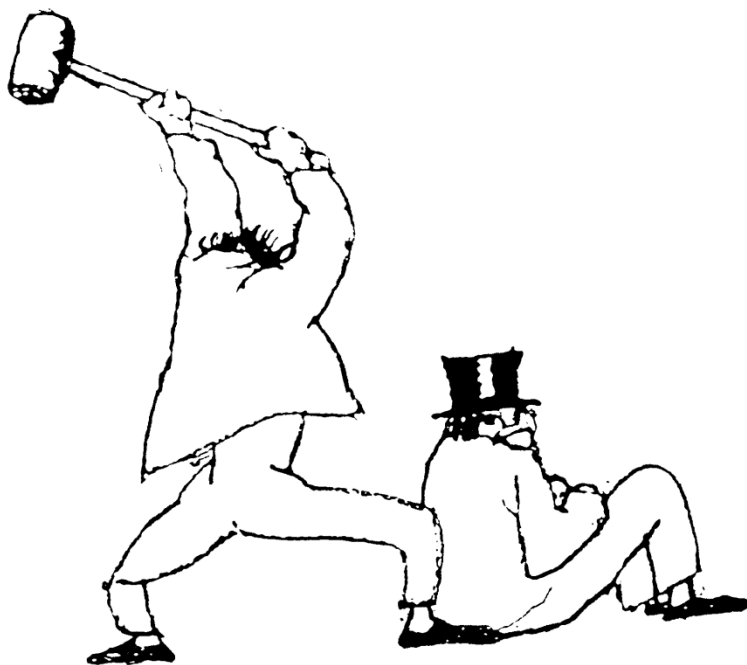
A la Catalunya de la Revolució Industrial arriba la tècnica del fotogratat a la línia tot aprofitant l'Exposició Universal del 1888. En pocs anys, hi haurà un boom de publicacions il·lustrades. Els antics i escassos dibuixants traduïts al boix i la litografia seran substituïts per una nova generació de joves entusiastes que maldaran per guanyar-s'hi la vida.

En aquesta Catalunya de creixement exponencial, on tot funciona a batzegades, hi ha un nou medi per a expressar-se amb les masses: el dibuix reproduït mitjançant procediments fotomecànics. I apareixen les publicacions de "ninots" amb tres gèneres primordials: polític, sicalíptic i infantil, tot heretant estructures narratives populars precedents com l'auca o el romanç.

També apareixen molts altres gèneres de publicacions: artístiques, femenines, sectorials i gremials. Però totes tenen en comú un factor: no n'hi ha prou amb el preu de venda al públic per a finançar-les. Cal posar-hi anuncis il·lustrats i atractius. I qui havia de dibuixar aquests anuncis? S'opta pels "ninotaires" de la pròpia revista. Es proposa l'anunci al client, i aquest accepta o corregeix. Els "ninotaires", doncs, sovint amb formació acadèmica, desenvolupen alhora el llenguatge de l'humor gràfic i el de la publicitat. I ho faran fins a gairebé la dècada del 1930, quan gent com Prat Gaballí hauran desenvolupat teories sobre la publicitat i les corresponents agències amb dibuixants professionalitzats.

Fins aleshores, la majoria dels anuncis publicats a Catalunya tenen un vessant humorístic, quan no crític amb el poder establert, com la policia o els polítics. A més a més, la publicitat, en abastar temàtiques tan àmplies com els interessos del client, explica molts més aspectes de la vida contemporània que l'humor gràfic pròpiament dit, limitat a

temàtiques tan concretes com les anteriorment citades: política, infància i eròtica (l'esport arribarà més endavant).

— Qui no anuncia no vèn. ¿Ho sent?

Xavier NOGUÉS, A REVISTA NOVA, núm. 3, 25 abril 1914, pàg.14.

LA COMPLEXA POSTGUERRA: TÍO VIVO, CINQ DIBUIXANTS A CONTRACORRENT

Antoni Guiral, dibuixant

L'any 1957, l'Editorial Bruguera, capdavantera en el terreny de les revistes infantils de còmics (*Pulgarcito*, *El DDT*) i en el camp de la literatura popular (*Historias*), va patir un petit terratrèmol. Cinc dels seus autors més significatius, tant a l'humor gràfic com al dibuix realista, anunciaven que deixaven l'editorial per a muntar la seva pròpia revista. Cifré (*El repórter Tribulete*), Conti (*Carioco*), Escobar (*Zipi y Zape*), Eugenio Giner (*El inspector Dan*) i Peñarroya (*Don Pío*) no estaven d'acord amb els contractes que els feien signar, en els que tenien que renunciar a l'autoria de les seves obres, i cansats del tractament que rebien a l'editorial, es van ajuntar amb una empresa de impressió i distribució, Crisol, per a fundar amb el nom de D.E.R. (Dibujantes y Editores Reunidos) la revista *Tío Vivo*.

Tío Vivo era una capçalera de qualitat, amb textos, tires i historietes, i amb un disseny molt acurat. Es tractava d'una publicació més pensada pels adults que pels nens, en la que tots ells varen crear noves sèries (excepte Conti, que va adaptar una vella sèrie seva amb el títol de *Tarúñez y Cia.*), com *Blasa, portera de su casa* (Escobar), *La familia Pi* (Peñarroya), *Golondrino Pérez* (Cifré) o *Lolita y Enrique se van a casar* (Giner). També va començar a publicar un altre destacat humorista, Enrich (*El caco Bonifacio*). Els cinc autors varen muntar una important campanya de publicitat, amb anuncis a la premsa diària inclosos.

Però Bruguera no els va posar les coses fàcils. A part d'intentar sabotejar la distribució de la revista, va cercar altres formes per a "molestar" (com la producció de noves capçaleres semblades per tal d'ofegar el mercat). Els cinc autors no ho varen tenir fàcil, i menys en ple franquisme. La seva era una iniciativa independent, que reivindicava la propietat de les seves obres i els seus drets d'autor, al marge dels conceptes que marcaven la indústria, dominada pels editors mitjans i grans i per una clara manca de respecte a l'autoria de les obres.

Els problemes econòmics no varen tardar en aparèixer, i al cap d'un any els cinc autors retornaven a Bruguera, que els va rebre amb una certa fredor, però els va tornar a acollir per què sabien de la seva qualitat com a creadors. *Tío Vivo* va continuar un temps sense ells, fins que Bruguera va adquirir la capçalera i la va tancar, per tornar-la a posar en marxa poc temps després, però amb una política editorial molt diferent.

Aquesta etapa de *Tío Vivo* és el reflex d'una ambició editorial i creativa de primer ordre, que el temps s'ha encarregat d'engolir.

CIFRÉ (Guillem Cifré Figuerola), a *Tío Vivo*, núm. 1, 1957, coberta

LA TRANSICIÓ DEMOCRÀTICA: PERICH, ENTRE CAVALL FORT I POR FAVOR

Rai Ferrer, periodista, historiador i dibuixant

Perich (Jaume Perich Escala-Barcelona 1941-Mataró 1995)

L'any 1964 Perich entrà com a redactor en la Editorial Bruguera, on a més a més de traduir els còmics d'*Astérix el Galo*, el *Teniente Blueberry* y *Aquiles Talón* s'iniciava com a escriptor de textos humorístics i com a dibuixant en les revistes **DDT** i **CAN-CAN**. En aquesta darrera publicà divertides crítiques cinematogràfiques, que competien en popularitat amb les dels seus companys de redacció, Romà Gubern, Armand Matías Guiu i Turnes. A més de la seva biografia menys coneguda, parlarem de la seva feina a l'editorial com a articulista, dels seus inicis com a dibuixant, i dels humoristes gràfics que influïren en la seva obra.

El seu primer acudit el publicà Perich el 1966 en el periòdic *Solidaridad Nacional* (l'antiga *Solidaridad Obrera*, expropiada al final de la guerra civil pels falangistes).

Posteriorment, i ja en ple èxit, col·laborà en *El Correo Catalán*, *La Vanguardia* i *El Periódico de Catalunya*. Durant l'anomenada *dècada prodigiosa* dels 60, Perich treballà també com a *free-lance* en publicacions d'humor com **Mata-Ratos** i en les revistes **Cavall-Fort** i **L'Infantil-Tretzevents**, dirigides als més petits.

El 1970, amb la publicació d'**Autopista**, que recollia diversos materials seus, Perich iniciava gairebé sense proposar-s'ho, una cursa imparabile cap a l'èxit i la popularitat. Parlarem en profunditat d'aquest llibre lúcidament corrosiu, que llegí mitja Espanya rient sense parar.

“¡Cuando un bosque se quema; algo suyo se quema, señor conde!”

L'any 1972, Perich col·laborà amb entusiasme en el relançament de la revista infantil **Patufet**, de la **Segona Època**. Comentarem la seva feina en aquesta publicació i l'estima de l'humorista barceloní per la llengua catalana.

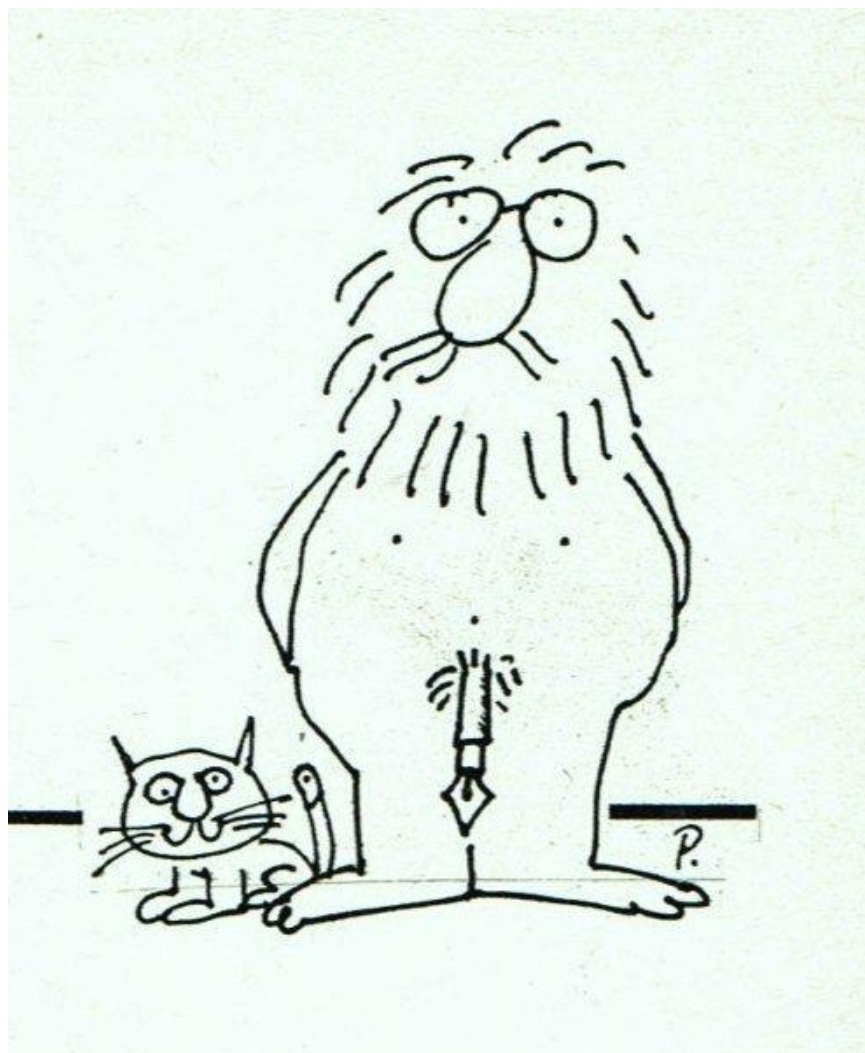
Abans de passar a la fundació de **Por Favor** (el 4 de març de 1974), farem un repàs a alguns dels seus llibres més emblemàtics i a les revistes d'humor **El Jueves**, **Hermano Lobo** i **Titanic**, i d'actualitat política com **Primera Plana** i **Opinió**. Parlarem de la seva obra com a dibuixant compromès amb les llibertats, i recordarem la seva passió pels llibres i pel Cinema, que homenatjà en la seva feina al llarg de la seva vida.

El següent apartat estarà dedicat a la revista **Por Favor**, (1974-1978), tot incloent temes com la realitat històrica d'Espanya i l'equip directiu de la publicació. Repassarem els seus continguts polític-festius, els col·laboradors, les denúncies, les seccions de Perich més emblemàtiques, i els segrestos que patí la revista en la seva curta però fructífera existència.

A continuació explicarem alguna cosa de la seva realitat d'home compromès, humorista i filòsof de la **Transició democràtica**, creador de *greguerías* i metàfores, la ploma de

ninotaire il·lustre del qual abastà tots els temes que commogueren Espanya i el món: la mort del dictador, la caiguda del mur de Berlín, l'atemptat a El Paps, la Guerra del Golf, els dibuixants per la Llibertat de Premsa, i un llarg etcètera.

Finalment, parlarem dels seus llibres més emblemàtics, com el **Perichcionario** prologat per Cela i recordarem la seva mascota, l'inoblidable i bigotut **gat Perich**.

EL PERICH. Auto caricatura, a *Primera Plana*, secció "El sexo de Perich" núm. 33, octubre de 1977, pàg. 40

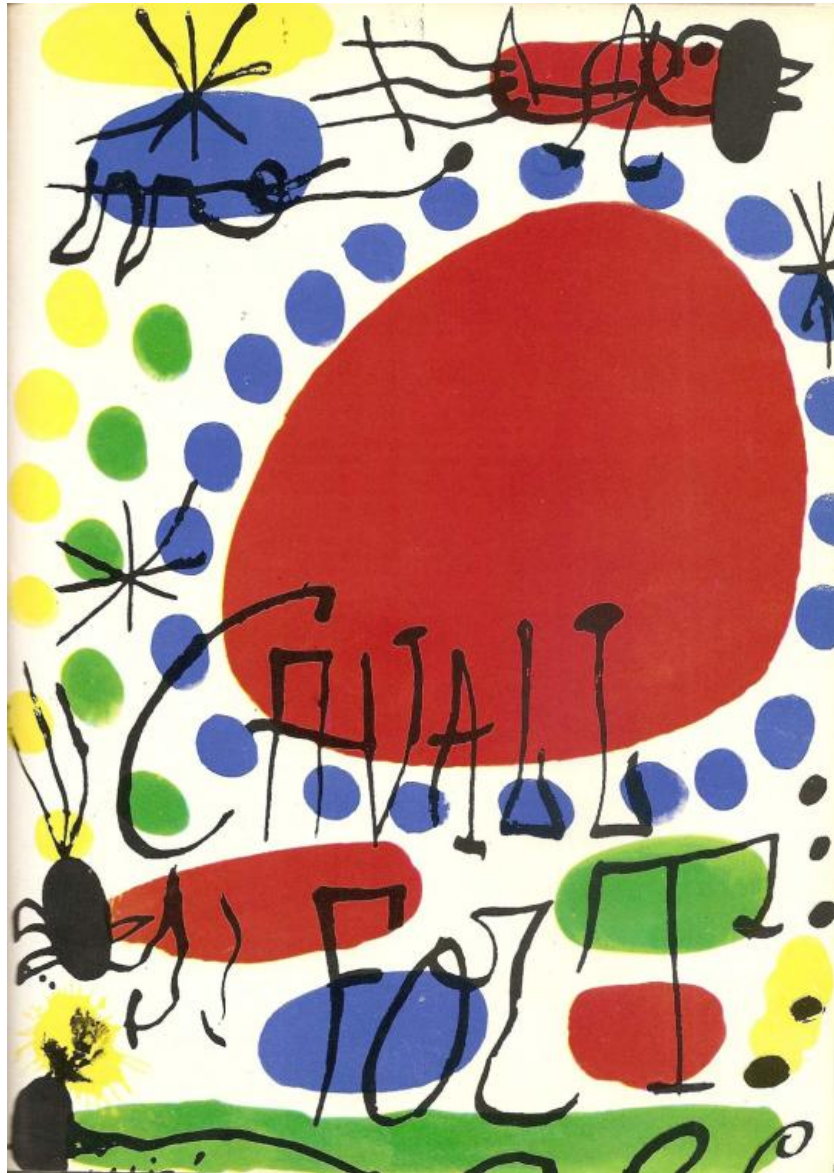
CAVALL FORT, L'INFANTIL/TRETZEVENTS, I PATUFET; TRES REVISTES INFANTILS EN CATALÀ EN PLE FRANQUISME

Jordi Riera, estudiós i divulgador del còmic i de l' humor gràfic

En els anys 50 del segle passat es concretaren els primers intents -després de la guerra civil- de publicar revistes infantils en català. Aquests intents varen ser ràpidament avortats per els dirigents franquistes més intransigents. Amb el canvi de dècada, ja a l'any 1961, gràcies a l'empara d'alguns bisbats catalans, es va aconseguir editar la revista *Cavall Fort*. Una publicació voluntariosa que buscava una alta qualitat tant en la forma com en els continguts. El seu model fugia del noucentisme, per assentar-se en una visió catalana i cristiana moderna. *Cavall Fort* va incorporar des d'un principi l' humor gràfic i el còmic, tant d'autors francesos i belgues como catalans. Aquí es van publicar, a vegades per primer cop a l'estat espanyols, sèries como *Els Barrufets* o *Sergi Grapes*, i han col·laborat humoristes i historietistes com Madorell, Manel, Garcia Quera, Ricard Castells, Picanyol o Cesc.

La nova etapa de *L'infantil* (1963) va seguir de prop les pautes marcades per *Cavall Fort*, però amb un públic objectiu més jove. A partir de l'any 1973, la revista va canviar al títol de *Tretzevents*. Les pàgines d'humor gràfic i historieta també van sovintejar, amb noms com els de Madorell, Ivà, Óscar, Perich, Albert Rué, Monteys o Àlex Fito.

Patufet (1968), a diferencia de les altres dues revistes, buscarà recuperar l'èxit comercial d'abans de la guerra de l'antic *En Patufet*. No buscarà la fidelitat de les subscripcions, sinó que anirà a competir amb la resta de publicacions infantils al quiosc. Entre la nodrida aportació gràfica, destacaren creadors com Jan, Ivà, Alfons López, Perich, Escobar, Antoni Batllori, Muntañola o Peñarroya. Amb aportacions interessants, no podrà aguantar la dicotomia d'intentar agradar als antics lectors de la revista i alhora captar l'atenció de les noves generacions.

Joan MIRÓ. *Cavall Fort*, núm. 44, 1965, coberta

ELS ALCALDES DE BARCELONA EN CARICATURA

Josep M. Cadena, periodista i tractadista sobre l' humor gràfic

A finals del segle XIX, en el període conegut com la Restauració, la política nacional espanyola -representada pels seus principals líders; el conservador Cánovas i el liberal Sagasta, per exemple- fou objecte de crítica mitjançant notes, comentaris, articles i caricatures gràfiques. Aquestes últimes, que cada cop foren més estrafetes i gracioses, posaven en evidència als seus protagonistes, però també els proporcionaven una complida popularitat en un temps en que no és només que no existís la televisió o els grans mitjans de comunicació, sinó és que encara caldria esperar a començaments de la segona dècada del segle XX per a que els diaris comencessin a publicar fotografies.

Però els personatges polítics que més cridaren l'atenció dels humoristes gràfics foren els alcaldes i regidors, ja que decidien sobre qüestions públiques que la ciutadania sentia més properes.

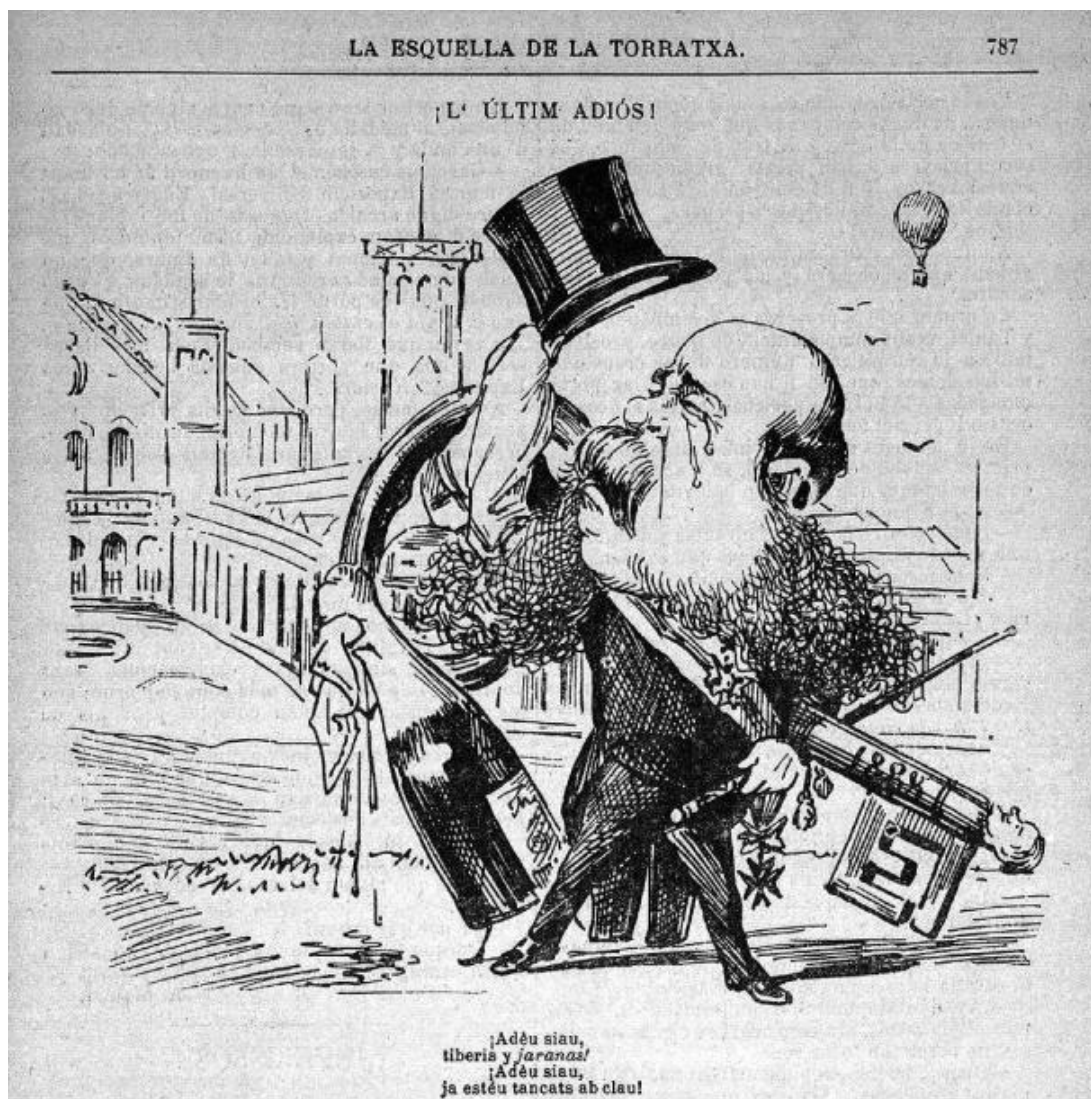
A les localitats petites era difícil que apareguessin caricatures de polítics municipals: les relacions familiars i personals pesaven molt, el control social era major i tothom, més o menys, es coneixia; i encara que es fessin servir pseudònims o es practiqués l'anonimat, el crític era tard o d'hora identificat i podia ésser objecte de denúncies, sancions o represàlies. A les grans ciutats, en canvi, existia més llibertat per a la crítica, i Barcelona entrava indubtablement en aquesta categoria pel seu número d'habitants i la seva activitat econòmica.

Per això fou a la capital catalana on sorgiren diversitat de setmanaris d'humor i crítica gràfica, i ja a finals del segle XIX es difonien dos d'emblemàtics com foren *La Campana de Gràcia* i *L'Esquella de la Torratxa*, que assoliren més de setanta anys de continuada existència i foren editats primer pel llibreter Innocenci López Bernagossi i, després, pel seu fill, també llibreter i editor, Antonio López Benturas. *La Campana de Gràcia*, més centrada en les lluites obreres, tocà més la política espanyola en general, mentre que *L'Esquella de la Torratxa*, orientada a un ampli públic de comerciants i petits burgesos, s'implicà molt en la vida municipal de Barcelona.

Per tant, la conferència es basa en gran part en els dibuixos apareguts en aquest últim setmanari, el qual ja em serví, fa anys, per il·lustrar un llibre meu titulat *Els alcaldes de Barcelona en caricatura, de Rius i Taulet a Maragall*, editat per *La Campana*, i que anava des de la Exposició Universal de 1888 als Jocs Olímpics de 1992. Ara, a les reflexions que en aquest treball feia, hi afegeixo consideracions sobre les caricatures fetes als alcaldes Clos, Hereu i Trias.

Al llarg d'aquest període històric que va des de finals del segle XIX fins a l'actualitat, la caricatura política ha tingut moments més i menys esplendorosos, alts i baixos, però ha estat quan s'ha revelat més incisiva que ha coincidit amb les èpoques de més creativitat barcelonina i, per extensió, catalana. I els dibuixants d'humor no només han tingut un

important paper en la consecució de les llibertats democràtiques, sinó que, un cop assolits aquests mínims, han ajudat i ho segueixen fent, des de la seva capacitat de crítica, al progrés de la societat.

L'Esquella de la Torratxa, núm. 518 , 15 desembre 1888, pàg. 787. L'alcalde Rius i Taulet s'ho ha passat tan bé i ha rebut tantes medalles durant la celebració de l'Exposició Universal de Barcelona que és normal que plori quan aquesta tanca les seves portes. Al l'extrem de la gran clau hi ha el cap del banquer Manuel Girona, que era el comissari regi.

NOTES SOBRE ELS PONENTS

ELOÏSA SENDRA I SALILLAS

Nascuda a Girona (1949), és llicenciada en història de l'art per la Universitat de Barcelona. Ha desenvolupat la carrera professional a l'entorn de la cultura i el patrimoni, a l'Ajuntament de Barcelona.

Ha estat conservadora tècnica al Museu d'Art Modern de Barcelona, directora d'exposicions al Palau de la Virreina i cap del Servei d'Exposicions de l'Ajuntament de Barcelona, des d'on ha organitzat i comissariat exposicions temporals d'àmbit català, nacional i internacional.

L'any 1995 rep el premi de l'ACCA pel comissariat de l'exposició "Joan Brossa entre les coses i la lectura" (Palau de la Virreina, 1994). L'any 1993 s'incorpora al Departament d'Arxiu Medieval i Modern de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona on realitza treballs de tractament arxivístic de fons personals. Els darrers cinc anys treballa al Departament de Gràfics del mateix centre en tasques de catalogació, principalment de dibuixos i gravats.

SANTI BARJAU

Nascut a Barcelona (1962), és doctor en història de l'art per la Universitat de Barcelona, amb una tesi dedicada a la impremta Oliva de Vilanova (publicada el 2002 sota el títol *Art i aventura del llibre*); ha estudiat també l'activitat d'altres impremtes barcelonines destacades, com La Neotipia o La Academia.

El seu camp d'interès preferent és el cartellisme de la primera meitat del segle XX, temàtica que ha tractat en diversos articles i, des de setembre del 2012, al blog *Els "meus" cartellistes* [cartellistes.blogspot.com].

També ha dedicat la seva atenció a l'arquitectura modernista catalana i en especial a l'arquitecte Enric Sagnier, tema de la tesi de llicenciatura i sobre el qual el 2011 va comissariar una exposició presentada a CaixaForum.

Ha treballat al Museu de les Arts Gràfiques de Barcelona i als departaments gràfics del Museu Nacional d'Art de Catalunya i de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, on exerceix actualment.

JORDI ARTIGAS CANDELA

Dibuixant i dissenyador gràfic, historiador del cinema, escriu sobre temes de precinema, cinema d'animació, dibuix i cultura popular. Des de 1980 ha estat fundador, director i programador de diversos festivals de cinema d'animació i infantil. Ensenyament de cinema d'animació al Taller Zoòtrop.

Ha publicat obres com *“Caricatures de Franco”* (1995), *“El Cine NIC, una joguina històrica del Poble-sec”* (1998), *“Francisco Macián. Els somnis d'un mag”* (2005) i en premsa *“El Cine NIC i altres joguets cinematogràfics”* (Editorial Efadós).

Darreres publicacions a la xarxa o en paper: *“Premsa en guerra. Humor gràfic, historieta i il·lustració als diaris ‘Última Hora’, ‘La Rambla’ i ‘Las Noticias’”* (UAB, 2012), i *“La llanterna i les seves variants com antecedents dels diferents gèneres cinematogràfics”* (Museu del Cinema, Girona, 2012).

Primera col·laboració a la premsa digital a *“El Web Negre”* (2010-2012), articles a Membre de la Societat Catalana de Comunicació (IEC). Des de 2010 coordina el Cineclub del Cercle del R. Cercle Artístic.

JAUME CAPDEVILA

Nascut a Berga el 1974, és dibuixant de premsa i caricaturista, signant habitualment amb el pseudònim 'Kap' les seves vinyetes a *La Vanguardia*, *Mundo Deportivo*, *Regió 7* i altres mitjans.

Llicenciat en Belles Arts per la Universitat de Barcelona, ha estat guardonat amb el Premi Internacional d'Humor Gat Perich (2009), i ha obtingut mencions en el World Press Cartoon (2011) o el World Press Freedom Annual International Editorial Cartoon (2010). És membre de l'associació internacional Cartooning for Peace, auspiciada per la ONU, així com de l'Instituto Quevedo del Humor i les associacions 4Gags i Tantatinta.

Com a teòric i divulgador, ha estat responsable de diverses exposicions, ha publicat una desena de llibres sobre humor gràfic i caricatura, i escriu regularment sobre aquesta temàtica a la revista *Sàpiens*.

RICARD MAS PEINADO

Nascut a Sabadell el 1966, és historiador i crític d'art. Format com a ajudant d'investigació amb Rafael Santos Torroella. Ha publicat diversos llibres, com *Univers Dalí, Qui no anuncia no ven. Els artistes catalans i la publicitat (1888-1929)* o *La pintura española contemporánea. Últimas tendencias* i més de 1.000 articles en premsa periòdica i especialitzada. També ha comissariat exposicions d'art com *Dalí. Una vida de llibre, Cadaqués de Picasso, Tres mestres del videojoc* o *L'arxiu del corresponsal de guerra. Col·lecció Plàcid Garcia-Planas*. Actualment col·labora amb els setmanaris *El Temps* i *Time Out Barcelona*.

Ha col·laborat en programes radiofònics de les emissores Catalunya Cultura i Catalunya Ràdio (2000-2012), i ha redactat i assessorat guions de documentals, entre d'altres, sobre Ernest Lluch i Salvador Dalí, per a TV3 i TVE.

ANTONI GUIRAL

Nascut a Barcelona el 1959, va començar a treballar a la indústria dels còmics l'any 1983, com a responsable de la llibreria especialitzada Norma Comics.

Al 1985 va passar a Norma Editorial com a coordinador de les edicions del tebeos de l'empresa, fins que el 1988 va decidir convertir-se en *free-lance* i col·laborar per diverses editorials com a tècnic editorial i editor. Com a tal, ha treballat per a empreses com Barcanova, Grijalbo, Norma Editorial, Planeta DeAgostini, Estudio Fénix, Panini, RBA, Signo Editores, Ediciones B o Salvat.

Com a guionista ha escrit diverses sèries de còmics, publicades a Espanya, Itàlia, EE UU, França o Suècia. Un dels seus darrers guions ha estat el de *11-M. La novela gràfica* (Panini, 2009), coescrit amb el Pepe Gálvez i dibuixat pel Joan Mundet.

És el director i principal escriptor de *Del tebeo al manga: Una historia de los còmics* (Panini), una enciclopèdia de 12 volums. L'any 2007 va guanyar el Premi al Millor Divulgador de Còmics al Saló Internacional del Còmic de Barcelona.

RAI FERRER

Nascut a Manciles, Burgos, el 1942, viu a Barcelona des dels set anys. A la seva joventut treballà en el Departament de Compaginació de l'Editorial Bruguera. Fou director artístic del setmanari juvenil *Strong* (1969-1972).

Al 1976, tot treballant com a publicitari fundà amb Josep Solà (company de Bruguera) i Luis Díaz (dibuixant), el col·lectiu *Onomatopeya*, que col·laborà en revistes com *Por Favor*, *El Viejo Topo* i *El Papus*.

Dissolt el col·lectiu, després d'un entrebanc militar per un dels seus treballs publicats a *Por Favor*, continuà en solitari amb *Onomatopeya*, escrivint i dibuixant els llibres *La novela policiaca* (Ediciones del Cotal, 1979, i *La novela de aventuras* (Legasa, 1981). Estudiós de la narrativa popular, s'inicià com a crític literari en el suplement cultural de *El Periódico*.

El 1989 realitzà per a la Caixa, juntament amb Marie-Claire Uberquoi, l'exposició *100 anys amb Sherlock Holmes*. Periodista i historiador, ha publicat també els llibres *Durruti* (Planeta, 1985), *100 españoles de la razón y de la espada* (Planeta, 1986), *Contra Lerroux* (Ediciones B, 2003) i *Viento del pueblo* (Fundación Anselmo Lorenzo, 2010).

L'any 2002, l'Ajuntament de Burgos organitzà una exposició del seu treball gràfic-literari, realitzat durant els darrers 25 anys.

JORDI RIERA PUJAL

Antic estudiant de l'escola de disseny Eina de Barcelona, es un artista plàstic amb prop de trenta exposicions individuals i col·lectives. Ha treballat en diversos grups com a organitzador d'exposicions i ha editat alguns *fanzines*. Es col·laborador de www.comicat.cat, web de referència del còmic en català.

Ha escrit diversos textos divulgatius sobre el món del còmic. L'any 2011 publica *El còmic en català. Catàleg d'àlbums i publicacions (1939-2011)* a Edicions Glénat, el primer estudi sobre el món de la historieta en català.

JOSEP MARIA CADENA I CATALÁN

Nascut a Barcelona el 1935, és periodista i crític d'art. Ha practicat gairebé tots els gèneres informatius i d'opinió a la premsa diària, ràdio i ocasionalment televisió, però ha desenvolupat preferentment la seva activitat en els mitjans amb suport de paper.

Redactor a l'*Agència EFE*, passà al *Diario de Barcelona*, on s'encarregà, des de 1969 fins a 1975, d'una secció titulada 'Gentes de Pluma y Lápiz', on tractà sobre periòdics satírics, periodistes i dibuixants a la premsa humorística que estaven oblidats pel gran públic. Especialitzat en el dibuix humorístic a Catalunya, col·laborà en els llibres d'Editorial Taber (1969-1979) sobre els dibuixos de Juan Gris, Nonell, Apa, Humbert i altres al setmanari *Papitu*, i redactà accepcions per a la Gran Enciclopèdia Catalana.

Ha publicat més de setanta-cinc títols referits a temes d'art, biografies de pintors, escultors i dibuixants, i a treballs de divulgació històrica. Subdirector del diari *Avui* i director de *La Hoja del Lunes*, ingressà a *El Periódico de Catalunya* el 1984, on exercí la crítica d'art fins al 2010 en una secció que arribà a publicar-se quatre cops a la setmana, i en la que tractà de les obres exposades de més de tres mil artistes.

bcn.cat/
arxiu/arxiuhistoric
facebook.com/bcnarxiuunicipal
twitter.com/bncultura

Arxiu Històric de la Ciutat
de Barcelona

Casa de l'Ardiaca
Santa Llúcia, 1
08002 Barcelona
T. 93 256 22 55
shb@bcn.cat

Amb la col·laboració de:

Amb el patrocini de:

